

[RECENSIE]

Kunstenaarswoningen uit het interbellum, Schilde, Gemeentebestuur Schilde, 2011, 120 pp., ISBN 9789081788007 (catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Museum Albert Van Dyck, 8 oktober tot en met 11 december 2011)

Het begrip activisme – oorspronkelijk een in hoofdzaak politieke omschrijving waarmee de stroming werd aangeduid van een minderheid van flaminganten die tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) op diverse niveaus, terreinen en manieren samenwerkten met de Duitse bezetter om de (verdere) vernederlandsing van Vlaanderen en de (federale) herstructurering van België te realiseren – kreeg in de wetenschappelijke literatuur over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, vooral bij sommige literatuurhistorici, tijdens het jongste decennium ook een aanvullende en nieuwsoortige cultuurhistorische dimensie toegedicht. In die optiek werkte het activisme – of althans het maatschappijkritische en/of artistieke segment ervan – (socio-cultureel) door tijdens de jaren 1920. Dit gebeurde in een reeks vernieuwende en soms modernistische, maar tegelijk meestal kortstondige initiatieven en projecten van een in aantal en omvang bescheiden, maar “*zelfbewuste jongere generatie van Vlaamse Bewegers die tijdens de Eerste Wereldoorlog via het activisme streefde naar de creatie van een nieuwe Vlaamse ruimte op politiek en cultureel vlak*” (p. 24). Op die manier probeerden zij – als een soort van antiburgerlijke “*activistische tegenbeweging*” (p. 24) – Vlaams nationalisme en internationaal kosmopolitisme op uiteenlopende manieren met elkaar te verbinden, in het verlengde van wat Paul Van Ostaijen (1896-1928), zelf eveneens betrokken bij het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog, schreef in zijn dichtbundel *Het Sienjaal* uit 1918: “*Zingt het glorielied van de internationale, doch doe dit niet in het ontkennen van eenieders ethos, wel in het begrijpen, dit is het liefhebben*” (p. 25). Zo was het de ambitie van het (literaire) tijdschrift *Ruimte* (1920-1921), dat werd uitgegeven door de kortvoordien opgerichte uitgeverij De Sikkel

van de Antwerpse (voormalige) activist en publicist Eugène De Bock (1889-1981), om *“een spreekbuis [te] zijn voor de Vlaamse kwestie, de moderne kunst en de humanitaire idealen, die beide tijdelijk samenbracht in het vage schijnsel van een nakende nieuwe wereldorde”* (p. 28). *Het Overzicht* (1921-1925) – waarin auteur en beeldend kunstenaar Fernand Berckelaers alias Michel Seuphor (1901-1999), kunstschilder Jozef Peeters (1895-1960) en publicist en kunstcriticus Geert Pynenburg alias Geert Grub (1896-1980) samenwerkten – propageerde eerst *“de Vlaamsgezinde literaire avant-garde, maar ontwikkelde zich tot een internationaal gericht avant-gardetijdschrift waarin ook artikels over de nieuwe tendensen in de beeldende kunst, muziek en architectuur werden opgenomen”* (p. 12). Ook het blad *Ter Waarheid* (1921-1924), opgericht door politicus Joris Van Severen (1894-1940) en literator Achilles Mussche (1896-1974), dat in de hier besproken publicatie niet wordt genoemd, situeerde zich – althans aanvankelijk – in dezelfde sfeer. Ondertussen waren de meeste van de hier genoemde *“geradicaliseerde Vlamingen”* (p. 33) en hun geestesgenoten er zich in meerdere of mindere mate *“van bewust dat men, met het oog op het ontluiken van de moderne beweging in Vlaanderen, de band met de Vlaamse Beweging (en daarmee samenhangend het diepgewortelde Vlaamse traditionalisme) nietzomaar kon of mocht doorknippen”* (p. 34).

De *“dichotomieën regionalisme en traditionalisme, (inter)nationalisme en kosmopolitisme, stad en platteland”* (p. 33) waren vanzelfsprekend ook zichtbaar in de architectuur die in Vlaanderen in de periode tussen de twee wereldoorlogen werd tot stand gebracht, en die – met uitzondering van een (nogal beperkt) aantal fundamenteel avant-gardistische bouwexperimenten – ook bij de architecturale creaties met kunstzinnige pretenties meestal een mengvorm of een gulden middenweg vormde tussen internationaal modernisme en Vlaamse traditie.

Dat geldt evenzeer voor veruit de meeste van de 18 nog altijd bestaande Kunstenaarswoningen uit het interbellum uit Antwerpen en (ruime) omgeving, die in het gelijknamige boek(je) uitvoerig architecturaal worden geïdentificeerd en toegelicht, zowel qua exterieur als qua interieur, en omstandig en fraai geïllustreerd. Ze werden tussen 1922 en 1940 ontworpen en opgetrokken in Antwerpen, Berchem, Borgerhout, Kalmthout (-Heide), Mortsel, Schilde, Schoten en Wilrijk, en sommige genieten het statuut van geklasseerd monument. Een gemene deler voor al deze huizen was er niet, maar de meeste waren wel meer of minder schatplichtig aan de regionale baksteenvariant van het modernisme die zich vanaf de late jaren 1920 in het Antwerpse – onder meer onder de invloed van de architecten van de Amsterdamse School en hun Hilversumse collega Willem Dudok (1884-1974) – ontwikkelde (p. 19).

De architecten-ontwerpers en de opdrachtgevers-bewoners van deze kunstenaarswoningen worden in deze publicatie uiteraard biografisch gesitueerd. Een aantal van de laatstgenoemde groep was van verder

of dichterbij betrokken bij de Vlaamse beweging: uitgever en publicist Eugène De Bock en Geert Pynenburg die al werden vermeld, en daarnaast de Antwerpse stadsbibliothecaris, conservator van het Archiefen Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (nu Letterenhuis) in dezelfde stad en publicist Ger Schmook (1898-1985), glazenier Eugene Yoors (1879-1975), evenals de schrijfster en illustratrice Elsa Van Hagendoren (1904-1998), die gehuwd was met de Vlaams-nationalistische boekverkoper en journalist Herman Oosterwijk (1902-1960). Hetzelfde gold voor architect Huib Hoste (1881-1957), die – naast heel veel meer – in 1930 onder andere ook het landhuis Koningshof in Schoten van de Vlaamsgezinde jurist, rechter en literator August Van Cauwelaert (1885-1945) ontwierp (p. 68). Samen met zijn collega Eduard Van Steenberghe (1889-1952) stond Huib Hoste in voor de meeste van de architectonische realisaties die aan bod komen in *Kunstenarswoningen uit het interbellum*.

Ondertussen moeten ons toch enkele kritische kanttekeningen bij deze publicatie van het hart. Zo wordt uitgever Eugène De Bock erg eenzijdig omschreven als “een Vlaamsgezinde zakenman” (p. 29), terwijl hij als auteur en/of eindredacteur meerdere boeken en talloze tijdschriftbijdragen op zijn actief heeft. Onjuist is verder de suggestie dat het Vlaamse activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog “radicaal antiburgerlijk” (p. 30) zou zijn geweest, terwijl dat slechts gold – en dan nog meer in woorden dan in daden – voor een erg beperkte fractie ervan. Evenmin in overeenstemming met de meer genuanceerde historische realiteit is het om de Vlaamse en katholieke kunstbeweging rond het tijdschrift *De Pelgrim* (1926-1932) al te affirmatief en te kort door de bocht te reduceren tot een “anachronistische droom van een geestrijker verleden” (p. 32). Problematischer is het echter om – na het boek *Al mijn illusies bloeien* van historicus Eric Defoort (°1943) uit 1991 en dat van literatuurhistoricus Manu Van der Aa (°1964) met als titel *Ik heb de liefde liefgehad: het leven van Alice Nahon* uit 2009 – over Alice Nahon (1896-1933) alleen te lezen dat zij een “fijnbesnaarde, jong gestorven dichteres” was (p. 78), terwijl zij in werkelijkheid tegelijk een uitermate libertair liefdesleven leidde en onder meer een tijdlang de minnares was van twee hiervoor al genoemden, Fernand Berckelaers en Geert Pynenburg, de laatste tevens eigenaar van het zomerhuis ‘t Melkhuysje in Kalmthout(-Heide), één van de gebouwen die worden behandeld in *Kunstenarswoningen uit het interbellum*.

Twee feiten uit dit boek(je) lijken ons ten slotte om redenen van uiteenlopende aard nog het vermelden waard. Ten eerste dat de Wilrijkse atelierwoning die de internationaal gerenommeerde, avant-gardistische Zwitserse architect Charles-Edouard Jeanneret-Gris alias Le Corbusier (1887-1965) in 1926 ontwierp voor kunstschilder René Guette (1893-1976) zijn enige realisatie in België is en dat die vandaag wordt bewoond door de befaamde modeontwerpster Ann Demeulemeester (°1959). Ten tweede dat het de Antwerpse, links geïnspireerde beeldend kunstenaar

Frans Van Haver (1889-1960), wiens atelierwoning in Berchem in deze publicatie wordt beschreven, was "*die Wannes Van de Velde (1937-2008) de liefde voor de volksmuziek en het gitaarspel heeft bijgebracht*" (p. 74). *Kunstenarswoningen uit het interbellum* is met dit alles zowel naar inhoud als naar vorm een kwaliteitsvolle en informatieve, maar wel behoorlijk dure uitgave (30 euro voor 120 weliswaar in kleur geïllustreerde bladzijden op A5-formaat).

[Nico Van Campenhout]
